

МЕТОДИКА НАВЧАННЯ РОЗУМІННЯ ДАВНЬОГРЕЦЬКИХ ОРИГІНАЛЬНИХ ТЕКСТІВ

Шовковий В'ячеслав Миколайович,

канд. пед. наук, доц.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

У статті представлена модель навчання читання давньогрецьких оригінальних текстів у чотири етапи, подані основні типи вправ, необхідних для формування читацьких та інтерпретаційних умінь. Основний акцент зроблено на формування умінь інтерпретації фактуальної, підтекстової, емоційної, оцінної та концептуальної інформації.

Ключові слова: розуміння тексту, етапи навчання мови, інтерпретація тексту.

Формування умінь розуміння давньогрецького автентичного тексту – основна мета навчання давньогрецької мови студентів-філологів.

Розуміння мовлення – когнітивна операція осмислення й засвоєння інформаційного масиву повідомлення або тексту на підставі сприйняття семантичного змісту висловлень, їхньої мисленнєвої обробки із залученням імпліцитного плану тексту, процедур пам'яті, тобто власного тезауруса адресата та знань норм комунікації, притаманних певній культурі. Розуміння мовлення реалізується у взаємодії усвідомлюваного й неусвідомленого, вербалізованого і того, що неп підлягає вербалізації [Селіванова 2006, 522]. Тому розуміння тексту забезпечується сукупністю лінгвістичних та екстралінгвістичних факторів, які складають мовну компетенцію (лексичну та граматичну), соціокультурну компетенцію (країнознавчу, лінгвокраїнознавчу, соціолінгвістичну) та мовленнєву компетенцію в читанні.

Навчання розуміння давньогрецьких оригінальних текстів проходить дві фази – дотекстову та текстову. Формування мовленнєвої компетенції в читанні, мовної, соціокультурної та перекладацької компетенцій у дотекстовій фазі повинне проходити у чотири етапи.

Перший етап – ознайомлювальний. Основною метою цього етапу є формування у студентів лексичних, граматичних та соціокультурних знань. Після презентації граматичного матеріалу з метою оптимізації його запам'ятовування варто використовувати мовні усні аспекти (граматичні) одномовні (дво- і більше мовні) механічні та програмовані вправи. Після презентації лексики варто запроваджувати мовні аспекти репродуктивні усні/письмові механічні двомовні лексичні вправи у відтворенні лексичних одиниць. Для формування знань аналогів та еквівалентів давньогрецьких граматичних форм, конструкцій, лексичних одиниць в українській мові використовуватимемо усні теоретичні завдання-вправи у визначенні відповідників давньогрецьких форм в українській мові.

Другий етап – передтекстовий. Основною метою цього етапу є формування рецептивних лексичних, граматичних та соціокультурних навичок, а також навичок перекладу, яке здійснюється за допомогою спеціальних вправ у такому порядку: формування навичок виленовування граматичної ознаки; формування навичок упізнавання граматичних форм і синтаксичних конструкцій; формування навичок встановлення значень граматичних форм та лексичних одиниць і завершується змі-

цненням лексичних і граматичних знань та навичок, яке здійснюється за допомогою моделювання елементів репродуктивного мовлення.

Третій етап – текстово-аналітичний – має на меті удосконалення лексичних та граматичних рецептивних навичок, формування умінь аналітичного читання, перекладацьких умінь, соціокультурних знань та вмінь. Формування умінь аналітичного читання потрібно здійснювати за допомогою умовно-комунікативних рецептивних комплексних текстових вправ у читанні, перекладі, граматичному, лексичному, соціокультурному та інформативному аналізі текстів.

Четвертий етап – текстово-синтетичний – передбачає формування умінь синтетичного читання окремих речень, фрагментів текстів та цілих текстів, а також розширення та поглиблення мовних та соціокультурних знань, удосконалення рецептивних граматичних та лексичних навичок, формування соціокультурних умінь. Текстово-синтетичний етап має два вектори роботи – підготовчий, який передбачає формування у студентів умінь цілісного сприйняття та розуміння (без перекладу) окремого речення чи невеликого фрагменту тексту (найчастіше – абзацу); та власне читання тексту, який передбачає формування умінь синтетичного читання тексту та розуміння його фактуальної та концептуальної інформації.

Текстова фаза спрямована насамперед на формування умінь інтерпретації фактуальної, емотивної, оцінної, підтекстової та концептуальної інформації у текстах, що залежить виключно від обсягу знань засобів вираження кожного типу інформації. Адже перенесення знання в нові умови розцінюється як ознака розуміння [Гинецинский 1992]. Крім того, той обсяг цілісних автентичних текстів, які студенти встигають прочитати упродовж третього, четвертого та п'ятого років навчання, не має достатньої інформативної насиченості, що забезпечило б формування соціокультурної та мовленнєвої компетенції в читанні на рівні, передбаченому навчальною програмою. Саме тому паралельно із читанням текстів пропонуємо упроваджувати роботу з аналізу різних засобів вираження фактуальної, емотивної, оцінної, підтекстової та концептуальної інформації, репрезентовану окремими реченнями чи невеликим фрагментами текстів. Цю роботу пропонуємо виділити в окремий етап – аналітико-дедуктивний.

Розуміння фактуальної інформації, яка передається експліцитно, передбачає насамперед тлумачення екстралінгвістичної інформації та денотативної культурно-специфічної лексики. Тому для адекватного розуміння фактуальної інформації вважаємо доцільним використовувати вправи у перекладі та коментуванні антропонімів, космонімів, топонімів, теонімів, етронімів, міфонімів, хрематонімів, побутових назв (назв їжі, напоїв, побутових закладів, одягу, взуття, прикрас, видів житла, посуду, засобів пересування тощо), мистецько-культурних реалій, діалектизмів, історизмів, архаїзмів. Для формування умінь адекватно інтерпретувати фактуальну інформацію, пропонуємо також вправи у коментуванні звичаїв, ритуалів, обрядів, свят, ігор, культових споруд та предметів, суспільно-політичних реалій, адміністративно-територіальних одиниць, назв органів та носіїв влади, звань, титулів, звернень, державних установ різних полісів, культурно-освітніх установ, суспільних прошарків населення, військових понять та реалій (військових підрозділів, зброї, обмундирування, військових посад, одиниць мір). Вагоме місце, на нашу думку,

варто відвести розширеному коментарю, який полягає у доповненні, більш розгорнутій розповіді про описувані події.

Вправа. Прочитайте речення, прокоментуйте описані суспільно-політичні реалії, адміністративно-територіальні одиниці, назви органів та носіїв влади, звання, титули, звернення, державні установи, суспільні прошарки населення. Розширте про них інформацію.

1. Ζήλαρχος μὲν ὁ ἀγοράνόμος εἰ μὲν ἀδικεῖ ὑμᾶς, οἷχεται ἀποπλέων οὐ δοὺς ὑμῖν δίκην· εἰ δὲ μὴ ἀδικεῖ, φεύγει ἐκ τοῦ στρατεύματος δέισας μὴ ἀδίκως ἄκριτος ἀποθάνῃ (Ξεν. Ἄν. 5. 7. 29).
2. Τὸν δ' ἡμίβρετ' ἔπειτα ἄναξ ἀνδρῶν Ἀγαμέμνων (Α 172). 3. Τοῦ δ' ἐπιγιγνομένου θέρους Πελοποννήσιοι καὶ οἱ ξυμμαχοὶ ἅμα τῷ σίτῳ ἀκμάζοντι ἐστράτευσαν ἐς τὴν Ἀττικὴν ἡγείτο δὲ αὐτῶν Ἀρχίδαμος ὁ Ζευξίδαμου Λακεδαιμονίων βασιλεὺς (Θουκ. 2. 19. 1).

Інтерпретація фактуальної інформації повинна бути спрямована на подолання *белетристичних лакун* – навмисного або інтуїтивного включення автором до тексту опису події, явища, що не відповідають фактам дійсності чи науковим уявленням про світ. Звичайно, впізнання цих лакун залежить від обсягу знань студентів, однак подолання неадекватного розуміння тексту потребує цілеспрямованої роботи, акцентування уваги студентів на описуваних подіях, вимагає проведення критичного аналізу фактуальної інформації. Другою проблемою інтерпретації фактуальної інформації є впізнання *доксальності* – того, що не відповідає здоровому глузду й викривляє істину або має чуттєво-інтуїтивну бездоказову ірраціональну природу. З цією метою ми пропонуємо окремі вправи.

Вправа. Прочитайте текст, визначте, наскільки описані факти відповідають фактам дійсності. Обґрунтуйте свої докази.

Розуміння підтекстової інформації характеризується комплексністю, ситуативністю та асоціативністю: для її здійснення необхідні екстралінгвістичні знання про культуру, побут, світогляд, цінності, символіку, мораль, поведінку, життєві принципи давніх греків, володіння конотативною (зокрема символічною) лексикою. Розкриття змісту підтекстової інформації може зумовлюватися мовленнєвою ситуацією, перебуваючи у тісному зв'язку зі знаннями фактів та подій, викладені раніше в тексті; а також асоціаціями, що виникають на підставі зв'язків викладеного вербально з накопиченим особистим і суспільним досвідом. Підтекстова інформація є різновидом імпліцитного плану тексту, тому під час її тлумачення варто зупинитися на основних типах імплікатур – пов'язана з вербальним змістом невербальна скрита інформація, що опосередковує змістовну залежність між висловлюваннями в тексті чи повідомленні й організує його інтерактивну спрямованість. Виділяють конвенційні імплікатури, які пов'язані зі змістом слів чи сполук і логічно не вивідні, та неконвенційні, які ґрунтуються на контексті, фонових знаннях, правилах спілкування й інших чинниках комунікативної ситуації [Селіванова 2006, 177]. Формування умінь інтерпретації підтекстової інформації потрібно розпочинати з аналізу та семантизації конвенційних імплікатур і вже потім переходитиме до аналізу та семантизації неконвенційних.

До конвенційних імплікатур входить конотативна лексика, зокрема метафори, яка, включає, такі художні засоби: алегорію, алюзії, апосіопези, евфемізми, іронію, символи, табу. Для аналізу конвенційних імплікатур пропонуємо такі вправи:

а) вправи в аналізі слів з алегоричним значенням, б) вправи в аналізі алюзій, в) вправи в аналізі евфемізмів та табу, г) вправи в аналізі слів та словосполучень, вжитих в іронічному значенні, д) вправи в аналізі слів-символів.

Вправа. Прочитайте речення (фрагменти тексту), поясніть значення слів та словосполучень, вжитих у метафоричному значенні, а також каламбурів. Визначте їх відповідники в українській мові.

1. ἀλλ' οὐχ οἶός τ' εἴμ' ἀποσοῦναι τὸν γέλων ὀρώων λεοντήν ἐπὶ κροκωτῶ κειμένην. τίς ὁ νοῦς; ('Ар. Βάτρ. 45) 2. τίς εἰς ἀναπαύλας ἐκ κακῶν καὶ πραγμάτων; τίς ἐς τὸ Λήθης πεδίον, ἢ σ' Ὀνου πόκας, ἢ σ' Κερβερίους, ἢ σ' κόρακας, ἢ πὶ Ταύρου; ('Ар. Βάτρ. 186-187) 3. θάρρει· πάντ' ἀγαθὰ πεπράγαμεν, ἔξεστί θ' ὥσπερ Ἠγέλοχος ἡμῖν λέγειν, ἔκ κυμάτων γὰρ αὐθις αὖ γαλήν ὀρώ" ἤμπουσα φρούδη ('Ар. Βάτρ.

З'ясуйте розбіжності в денотативній та конотативній семантиці цих слів та словосполучень в українській мові. Подумайте, чим вона може бути викликана?

Для формування умінь інтерпретації неконвенційних імплікатур пропонуємо вправи у а) встановленні причиново-наслідкових зв'язків між реченнями; б) у розкритті змісту апосіопези; в) у контекстуальному аналізі певної інформації; г) у встановленні імпліцитності та експліцитності інформації; д) в експлікації інформації з опорою на аналіз лексики та загальний культурний фон; е) в експлікації інформації з опорою на мовленнєву ситуацію.

Вправа. Прочитайте текст, на основі аналізу лексики та, опираючись на загальний культурний фон, експлікуйте його прихований зміст.

Оцінна інформація виражається лексичними та фразеологічними одиницями з оцінним емотивно-експресивним компонентом у денотативній і конотативній частині семантики, словами, до складу яких входять суфіксальні та префіксальні морфеми з оцінним значенням, частками з високим ступенем експресії, вигуками. Оцінка у тексті може бути також сюжетно-ситуативно зумовленою та світоглядно-культурно зумовленою. Саме ці засоби вираження категорії оцінки і потребують аналізу та інтерпретації.

Аспектні вправи в позатекстному аналізі та тлумаченні лексики та фразеології з оцінним маркером.

Вправа. Прочитайте подані слова, випишіть у три колонки: а) слова зі значенням "погано", б) слова зі значенням "нейтрально", в) слова зі значенням "добре". Визначте слова, оцінна конотація яких залежить від контексту.

Βαρβαρικός, βαρύθυμος, ἄγιος, βέλτιστος, γέρων, ἀδιανόητος, ἄδικος, δημαγωγέω, γοητεία, δαίμονάω, δακτυλόδεκτος, δεισιδαίμων, θυμός, καθαρθεὶς τὸν φόνον, καρπὼ γῆν.

Вправи в аналізі та семантизації лексики з оцінною конотацією та встановленні оцінного колориту речення (фрагменту тексту). Це вправи у визначенні оцінної інформації на основі оцінномаркованої лексики: а) визначенні оцінної конотації виділених слів, пошуку їх відповідників в українській мові та встановленні загальної оцінки фрагменту тексту за шкалою "добре – нейтрально; б) у знаходженні та семантизації слів з оцінною конотацією та встановленні загальної оцінки фрагменту тексту за шкалою "добре – нейтрально; в) вправи в аналізі оцінної маркованості вигуків та дисфемізмів, пошук їх відповідників в українській мові; г) вправи у визначенні оцінки змісту та аналізі мовних і позамовних засобів її вираження.

Вправа. Прочитайте текст, охарактеризуйте оцінне значення вигуків та повнозначних слів з оцінною конотацією. Визначте загальну оцінку за шкалою "добре – нейтрально – погано" поданих фрагментів текстів.

Вправа. Прочитайте текст, визначте, як може інтерпретуватися з погляду стародавнього грека оцінка (за шкалою "добре – нейтрально – погано") описаної ситуації. Доведіть свою думку, користуючись культурно-світоглядним контекстом, у який влітається ця ситуація.

Емотивна інформація представлена у словах-ефективах, словах з емотивною конотацією; словах з емотивним потенціалом (слова-символи); у вигуках, словотвірними засобами засоби; а також імпліцитно – сюжетно-ситуативно зумовлено та світоглядно-культурно зумовлено. Саме ці показники емотивності і повинні, на нашу думку, стати предметом спеціального вивчення.

Вправа. Прочитайте подані слова, випишіть у три колонки: а) слова зі значенням радості, б) слова зі значенням смутку, в) слова зі значенням сорому. Визначте слова, емотивна семантика яких залежить від контексту.

ἀγλαία, γαίω, ἐλεεῖν, εὐαγγέλια, θύειν, ἰοῦ, ἰώ, καταχαίρω, κλαυσίγελως, ἀτιμία, μελανεῖμων, ὀτοτύζω, οὐαί, ἄθυμος, ἀκίθαρις, ἀνείνω βίον, βαρύθυμος, ἔα, αἰδώς, αἰσχύνη.

Вправи в аналізі та семантизації лексики з емотивною конотацією та встановленні емотивного колориту речення (фрагменту тексту). Це вправи у визначенні емотивної інформації на основі емотивномаркованої лексики: а) вправи у визначенні емотивного значення слів-ефективів; б) вправи у визначенні емотивності фрагменту тексту шляхом аналізу маркованої лексики (гіпербол, слів-символів, еквативів, етнофобізмів); в) вправи у визначенні емотивності фрагменту тексту шляхом аналізу вигуків, емпатичних засобів.

Вправа. Прочитайте фрагмент тексту, знайдіть слова-ефективи, визначте їх емотивне значення. Охарактеризуйте загальний емотивний колорит змісту.

Вправа. Прочитайте фрагмент твору, визначте емпатичні засоби посилення емоційної виразності мовлення.

Прикладом вправи в інтерпретації сюжетно-ситуативно зумовленої та світоглядно-культурно зумовленої емотивності може слугувати наступна.

Вправа. Прочитайте текст, визначте, як може інтерпретуватися з погляду стародавнього грека емоційна насиченість описаної ситуації. Доведіть свою думку, користуючись культурно-світоглядним контекстом, у який влітається ця ситуація.

Навчання інтерпретації змістовно-концептуальної інформації є, на наш погляд, однієї з найголовніших та найскладніших проблем, оскільки цей тип інформації виявляється й інтерпретується шляхом складної синтетичної конденсації й когнітивної переробки цілісного змісту. Вилучення змістовно-концептуальної інформації є результатом когнітивної переробки змістовно-фактуальної, змістовно-підтекстової, емотивно-оцінної інформації, культурно-специфічної лексики у тісному зв'язку з історико-культурним контекстом доби, біографією автора, умовами написання твору, особливостями літературного процесу, жанру твору тощо.

Тому для інтерпретації змістовно-концептуальної інформації (ідей) автентичного тексту насамперед необхідно сформувати систему екстралінгвістичних знань, ознайомити студентів з місцем цього твору в загальному літературному процесі, експлі-

кувати зміст конвенційних та неконвенційних імплікатур, розкрити зміст емотивної та оцінної інформації і лише потім переходити до визначення ідеї твору. Отже, уся ця попередня аналітична робота має бути спрямована на виявлення змістовно-концептуальної інформації твору, інтерпретація якої має стати наріжним каменем герменевтики твору. Основними видами вправ будуть такі.

Вправа. *Прочитайте твір (перекладіть), визначте його жанр, добу та обставини написання, а також діалектну приналежність. Експлікуйте зміст імплікатур. Визначте головну ідею твору.*

Розроблений комплекс вправ забезпечує формування знань та вмінь, необхідних для читання та розуміння цілісних текстів, що має стати наступним етапом у навчанні давньогрецької мови.

До читання цілісних автентичних текстів на текстово-аналітичному етапі варто підходити диференційовано – залежно від рівня імпліцитності тексту (фрагменту тексту). В основі такого поділу необхідно, на нашу думку, враховувати лінгвістичні та екстралінгвістичні чинники розуміння тексту на всіх його рівнях, зокрема наявність у тексті (чи фрагменті) високої та середньої складності граматичних явищ, діалектних та архаїчних лексичних, граматичних та фонетичних одиниць, емотивів, троп, антитез, паралелізмів, стилістичної конвергенції, а також смислових імплікатів [Гальперин 1981; Залевская 1988; Вдовіна 2002; Brandes 1975; Finzer 1993]. Низька імпліцитність текстів визначається насамперед кількісними характеристиками – наявністю великої чи малої кількості граматичних імплікатів, також невеликої кількості локативних, які легко можуть тлумачитися студентами в межах певного контексту чи ситуації (тобто студент може просто здогадатися про значення імпліката), а також локативних імплікатів, які відомі студентам і тому не створюють перешкод під час розуміння тексту. Середня імпліцитність текстів визначається якісно-кількісними характеристиками – наявністю великої чи малої кількості як граматичних, так і смислових імплікатів, однак смислові імпліками обмежуються тільки локативними. На відміну від текстів з низькою імпліцитністю, тексти з середньою імпліцитністю мають такі локативні імплікати, яких студент раніше не зустрічав, яких він не може витлумачити з контексту чи ситуації і які потребують тлумачення. Висока імпліцитність текстів визначається якісними характеристиками – наявністю насамперед глибинних та темних імплікатів (темними імплікатами у давньогрецьких текстах найчастіше є абстрактні терміно-поняття, а також факти, достовірність яких ставиться під сумнів), наявністю у тексті підтекстової та концептуальної інформації. Локативні імплікати слугують лише як засоби у визначенні ідеї твору та експлікації його змісту.

Під час читання текстів (фрагментів) з низькою імпліцитністю варто використовувати синтетичне та аналітичне читання. Синтетичне читання відбуватиметься у три етапи: на передтекстовому етапі передбачається аналіз лексичних, граматичних явищ, а також локативних імплікатур, які зустрічаються у тексті і можуть перешкоджати його розумінню; на притекстовому етапі робиться установка на зміст прочитаного тексту; на післятекстовому етапі відбувається перевірка глибини, точності, повноти та чіткості розуміння змісту тексту. Аналітичне читання на цьому етапі має супроводжуватися синхронним перекладом. На передтекстовому підетапі аналітичному читанню передують синтетичне оглядове для визначення теми твору, а також складових його сюжету.

Під час читання текстів (фрагментів) з середньою імпліцитністю перевага має надаватися аналітичному читанню. Аналітичне читання супроводжуватиметься перекладом, вибіркоким лінійним аналізом граматичних явищ, культурномаркованих лексичних одиниць, лінійним тлумаченням локативних імплікатів. На передтекстовому підетапі аналітичному читанню передуватиме синтетичне оглядове для визначення теми твору, історико-культурних передумов, часу, місця написання, жанру твору, а також складових його сюжету. Завершуватися аналітичне читання повинне розгорнутим коментарем описуваних подій.

Під час читання текстів з високою імпліцитністю на передтекстовому підетапі має проводитися синтетичне оглядове читання для визначення теми твору, а також складових його сюжету з метою оптимізації антиципації змісту тексту під час аналітичного читання, визначення прошарків інформації, які потребують інтерпретації; аналітичне читання здійснюватиметься смислово і логічно завершеними фрагментами тексту, які супроводжуватимуться перекладом, вибіркоким лінійним аналізом граматичних явищ, культурномаркованих лексичних одиниць, вербальних та невербальних засобів вираження інформації, локативних, глибинних та темних імплікатів.

В статье представлена модель обучения чтению древнегреческих оригинальных текстов, включающая четыре этапа. Поданы основные типы упражнений для формирования читательских и интерпретационных умений. Основной акцент сделан на формировании умений интерпретации фактуальной, подтекстовой, эмоциональной, оценочной и концептуальной информации.

Ключевые слова: понимание текста, этапы обучения языку, интерпретация текста.

The article presents a model for teaching reading original Old Greek texts, which includes four stages. Main types of exercises in formation of reading and interpretation skills are presented.

Key words: text comprehension, stages of language learning, interpretation of the text.

Література:

1. Вдовіна Т.О. Методика навчання майбутніх учителів іноземної мови читання англійських художніх текстів: дис...канд. пед. наук: 13.00.02 / Т.О. Вдовіна. – Дрогобич, 2002. – 282 с.
2. Гальперин И.Р. Текст как объект лингвистического исследования / Гальперин И.Р. – М.: Наука, 1981. – 139 с.
3. Гинецинский В.И. Основы теоретической педагогики / В.И. Гинецинский. – СПб.: Изд-во С.-Пб. ун-та, 1992. – 154 с.
4. Залевская А. А. Понимание текста: психолингвистический поход / А.А. Залевская. – Калинин: КГУ, 1988. – 96 с.
5. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: Термінологічна енциклопедія / Олена Селіванова. – Полтава: Довкілля-К., 2006. – 716 с.
6. Brandes M.P. Praktikum für die funktionale Stilistik der deutschen Rede / Brandes M.P., Pirankowa M.P. – М.: Высшая школа, 1975. – 195 S.
7. Finzer M. Verstehen im Gesprächsprozess-hermeneutische Perspektiven der seelsorgerlichen Begegnung: Inaug. – Diss... Vorgelegt von Michael Finzer. – Mainz, 1993. – 545 S.